

BARKAMOL SHAXS TARBIYASIDA SAN'AT VA PEDAGOGIKA UYG'UNLIGI

Sh.N.Mustafayev – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent*
Samarqand davlat universiteti

Tayanch so'zlar: artpedagogika, genezis, alla, madaniyat, san'at, mumtoz, mentalitet, improvizatsion, sozandalik san'ati, xonandalik san'ati, vokal san'ati.

Ключевые слова: художественная педагогика, генезис, алла, культура, искусство, классика, менталитет, импровизация, музыка, пение, вокальное искусство.

Key words: art pedagogy, genesis, alla, culture, art, classics, mentality, improvisation, music, singing, vocal art.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 30 iyun kuni yoshlar bilan uchrashuvda so'zlagan nutqidagi: "Davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri, bu ma'naviy jihatdan barkamol insonni tarbiyalash, ta'lim va maorif tizimini takomillashtirish, milliy uyg'onish g'oyasi asosida ma'naviy va ruhiy jihatdan yangi avlodni voyaga yetkazishdir" [1:503], – degan fikrlari talaba-yoshlar tarbiyasi mazmuni, vositalari, metodlarini tubdan yangilash, bunda milliy madaniyatimiz va san'atimiz imkoniyatlaridan to'laroq foydalanish talabini o'rta qo'ydi.

Ma'naviyat davlat siyosatining ustuvor vo'nalishi, deb e'lon qilingan mamlakatimizda talaba yoshlarning madaniy savivasini vukaltirish, ularni milliy va umumbashariy madaniyat va san'atning eng yaxshi namunalaridan bahramand etish, shu asosda ma'naviy yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalash, vosh iste'dod egalarining qobiliyati va salohiyatini ro'yobga chiqarish, yoshlarimizning o'z mamlakati o'tmishi, mentaliteti, turmush tarzini his qilishlari, aidodlariga nisbatan iftixorni tarbiyalashga qaratilgan, artpedagogika doirasiga kiruvchi keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 18 apreldagi "Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy bog'i hududida adiblar xiyobonini barpo etish to'g'risida"gi Qarori asosida "Adiblar xiyoboni" tashkil etildi va 2020 yilning 20 may kuni rasman ochildi. Xiyobonda o'zbek adabiyotining dunyoga mashhur 24 nafar namoyandalari siymolari aks ettirilgan adiblar, yozuvchilar, shoirlar Alisher Navoiy atrofida qurultoy shaklida kompozitsiya yaratildi.

Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan milliy adabiyotimiz xazinasini internetda targ'ib etishni yo'lga qo'yish maqsadida "Adiblar xiyoboni" portalini tashkil etish bo'yicha taklifi milliy elektron artpedagogikaning shakllanishiga zamin yaratdi. Unda mumtoz va zamonaviy asarlarning elektron nusxalari, yozuvchi va adabiyotshunoslarning mahorat saboqlari jamlangan. Portal o'zbek, ingliz va rus tillarida faoliyat ko'rsatib, o'zidan xorijlik o'zbek adabiyoti muxlislarini ham bahramand qilmoqda.

Inson bor ekan, san'at bor. Insoniyat taraqqiyotning qaysi pog'onasida bo'lmasin, u go'zallikka intilib kelgan. San'at bilan pedagogikani o'zida mujasssam qilgan ma'naviyat ma'rifatning, tarbiyaning vositasi bo'lgan. Zero, san'atning barcha turlari insonlardagi ma'naviy ehtiyojlar tufayli paydo bo'ladi. Inson san'at asarlari orqali o'zining fikrlari, g'oyalarini qarashlarini, orzu umidlarini toshlarga yozib, kuylar bastalab, suratlar chizib, go'zal inshootlarda, she'rlarda, naqshlarda, harakatlarda ifodalaydi.

San'at bilan pedagogika bu borada umumiy, ijtimoiy genezis mavjud bo'lib, uning ilk elementlari dunyoda birinchi bola tug'ilgan kuni paydo bo'lgan, deyish mumkin. Chunki shu kundan boshlab uni tarbiyalash, buning uchun esa yangi bilim, ko'nikma va malakalar kerak edi. Masalan, allani olaylik. O'zbek artpedagogikasi an'analari haqida gap borganda onalar qo'shig'i alla xususida fikr-mulohazalar bildirmaslikning iloji yo'q. Alla sehri haqida ko'plab afsonalar, rivoyatlar mavjud. Allaning chaqaloqni ovuntirishdagi o'rni beqiyosligi to'g'risida atoqli folklorshunos olim Muzayyana Alaviya samarali tadqiqotlar olib borgan [2:134].

Milliy tarbiyamiz tarixi alla aytishning nafaqat bola, shu bilan birga ona uchun ham ma'naviy-psixologik jihatdan foydali bo'lganini tasdiqlaydi. Ma'lum bo'lishicha, onalar

butun quvonchlari va dardlarini allaga solib, qo'shiq kuylab, qo'shiqlarida bolalariga go'zal fazilatlarini tilab, o'zlari ham yupanch topganlar. Artpedagogika bolaga birinchi alla aytilgan kuni tug'ilgan. Chunki bolani ovuntirish kerak edi. Alla uchun yoqimli tarbiyaviy she'r, so'zlar kerak edi. Bu so'zlar o'git tarbiyaga qaratilgan bo'lishi kerak edi. Shu tufayli biz, artpedagogikaning yaqqol misoli sifatida tarixiy misoli sifatida allani misol qilib keltira olamiz.

Afsuski, keyingi yillarda momolar tomonidan mahorat bilan ijro etilgan allalar unutilib, alla biladigan onaxonlar miqdori ham tobora kamayib bormoqda. Vaholanki, alla bolaning asablariga orom beradi. Uni xotirjam uyquga chorlaydigan bebaho, qo'shiq aytib ovuntirish, tarbiyalash vositasi. Buning tasdig'ini quyidagi misolda ko'rish mumkin:

Jonimning jindalagi, alla,
 Qovunning handalagi, alla,
 Gullar ichida g'unchasi, alla,
 Nonlar ichida kulchasi, alla.

Ovni olib beravmi, alla,
 Kunni olib beravmi, alla,
 Belanchaging boshiga, alla,
 Sara gullar teraymi, alla,

Alla devin, o'pavin, alla,
 Oivosingni topavin, alla,
 Tiling chiqib "non" desang, alla,
 Kunda kulcha yopayin, alla.

Olma bersam, olaqolsin, alla,
 Behi bersam vevaolsin, alla,
 Do'mbog'imga alla avtsam, alla,
 Tezroq uxlab qolaqolsin, alla,

Hozir dadang keladi, alla,
 Ovni olib keladi, alla,
 Do'mboqlarimga deb-o, alla,
 Qo'yniga solib keladi, alla.

Ushbu ohangli, qofiyali she'r onaning improvizatsion qo'shig'i misolida ham biz ayta olamizki, odamlarning san'atga, u orqali mehrga, mehrbonlikka ehtiyoji milliy artpedagogikaning yarialishiga asos bo'ldi. Xullas, san'at barcha xalqlar kabi o'zbek xalqining tarixi, hayot quvonch va tashvishlari va uning taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ajdodlar orzulari, qadriyatlarini avlodlarga yetkazishning ilk vositasi bo'lib keldi.

San'atning shaxs va jamiyat rivojiga ta'siri katta bo'lib, u odamzodni dunyoqarashga uning ichki olami, ma'naviyatini boyitishga, aql idrokining rivojiga yordam beradi. San'at asarlariga muxlislik inson ruhiyatini boyitadi, hayotga nisbatan go'zal tuyg'ularini paydo qiladi. Odamzod san'at orqali o'zlashtirgan fikr, g'oya va qarashlarini o'zining hayotida qo'llaydi. Shunday ekan, artpedagogika nafaqat bolalarning, balki har bir insonning xulqini, motivasiyalarini belgilab olishiga xizmat qiladi.

San'atning yutuqlaridan biri shuki, u fan bilan chambarchas bog'liq. Masalan, rassom ham olim ham doim izlanishda bo'ladi. Ularning biri o'z kechinma va orzularini go'zal bir manzara, yoki tasvirlarni topib ifodalasa, ikkinchisi esa teran izlanishlari natijasida yangi g'oyalarni, yangi qonunlarni, ashyolarni, birikmalarni qidirib topadi.

San'atning tarixi bu har bir millatning tarixi bilan chambarchas bog'liq. San'at – milliy badiiy faoliyat turi sifatida uning ijodkori - xalq bilan birga rivojlanadi. Undagi uslublar, oqimlar, ijodiy qarashlar o'zaro munosabatda bo'lib bir birini rivojlantira boradi. Shu nuqtai nazardan bugungi kundagi san'at va pedagogikaning tajribasini insonni tarbiyalashga qaratilgan tajribaning bir muhim yo'nalishi sifatida qabul qilishimiz kerak bo'ladi.

Mahtumqulining Komiljon Otaniyozov kuyi bilan aytiladigan "Ayrilma" qo'shig'ini olaylik. Bu asarda bir nechta san'at turlari kombinatsiyasini ko'ramiz. Ya'ni, she'r san'ati, (adabiyot san'ati), kuy san'ati, sozandalik san'ati, xonandalik san'ati va vokal san'atlari uyg'unlashgan holatda, ularning barchasi bitta maqsadga, ya'ni tinglovchini, shaxsni tarbiyalashga qaratilgan.

Mastona yurgancha g'ayri yurtlarda
Unib o'sgan o'z yurtindan ayrilma,
Bir mal'un kaklikdek nafsing yo'linda,
Doma tushib qanotingdan ayrilma

Ushbu artpedagogik asarda nasihat bor, ma'naviyat bor, kuy bor, ohang bor, Yoshlar orasida Vatandparvarlik haqida, vatanni sevish haqida ma'ruzalar qilish mumkin. Lekin mana shu bitta qo'shiq har bir yosh tinglovchi yigit-qizning qalbiga to'g'ridan-to'g'ri kirib boradi va uni yaxshiliklarga boshlaydi, xatolardan to'xtatadi. Yana shuni aytish lozimki, o'zbek klassik asarlarimiz, qo'shiqlarni tinglashda albatta uning mazmun mohiyatiga etibor qaratish lozim. Chunki asarning mazmun mohiyatini anglagan holatda tinglash, tinglovchi shaxsni beixtiyor tarbiyaga chaqiradi, ruhiyatini unsur fikrlardan tozalaydi, "mehrli" degan eng ulug' fazilatini yanada boyitadi.

Ming yilliklar davomida kechgan taraqqiyot jarayonida san'atning tarixiy rivojlanishida har xil turlar, yo'nalishlar paydo bo'ldi. Adabiyot, musiqa, qo'shiq, rang tasvir, dekorativ amaliy san'at, grafika, hunarmandchilik, arxitektura, haykaltaroshlik va boshqalar. Bu san'atning turlarining gullab yashnab ketishi yoki to'xtab qolishi jarayonining sabablari ham har xil hisoblanadi. Madaniyat va san'atning rivojlanishiga rag'bat, manba bo'ladigan narsa bu - jamiyatda yoshlarning san'atsevar bo'lib tarbiyalanishiga bog'liq. Ayrim san'at turlarining, yo'nalishlarining rivojlanmay qolishigaesa yoshlarning milliy san'atga qiziqishlari oshirilmaganligiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham adabiyot – so'z san'atiga yoshlar e'tiborsiz bo'lishsa, Alisher Navoiyni o'qimay qo'yishsa, bu qanday oqibatlarga olib kelishini,

she'riyatning millat tarbiyasidagi rolini O'zbekiston xalq yozuvchisi, O'zbekiston qahramoni Erkin Vohidov shunday ifodalagan:

O'zbek Navoiyni o'qimay qo'ysa,
Oltin boshning kalla bo'lgani shudir,
Bedil qolib, Demyan Bedniyni sevsa,
Qora sochning malla bo'lgani shudir.

O'zbek Navoiyni o'qimay qo'ysa,
Dod demoqqa palla bo'lgani shudir,
Ma'rifatdan ayruv o'ynasa, kulsa
Aza chog'i yalla bo'lgani shudir.

O'zbek Navoiyni o'qimay qo'ysa,
Aldangani alla bo'lgani shudir,
Yulg'ich aziz bo'lib, bilgich xor bo'lsa
Paytavaning salla bo'lgani shudir.

El komil bo'lmasa, yurt bo'lmas ulug',
Beqadr mahalla bo'lgani shudir
Qalb to'la nur xalqning risqi xam to'liq
Ombor to'la g'alla bo'lgani shudir

O'zbek o'zligini anglasa bekam,
Uning barakalla bo'lgani shudir,
Olamga Navoiy nasliman degan
Ovozi baralla bo'lgani shudir.

Talabalar Muhammad Yusuf sharafiga o'rnatilgan, uning o'sha sodda, o'ychan nigohi bilan savlat to'kib turishi tasvirlangan haykali qoshida shoirning

Dunyoga boq, qaddi sendek kim bor yana,
Dovrug'i ham dardi sendek kim bor yana?
Xalq bo'lishga haddi sendek kim bor yana,
Moziyni yod etay desang – Xalq bo'l elim!

satrlarini o'qish orqali o'z xalqining xarakterini, ulug'ligini samimiy satrlar bilan idrok qiladilar. Bu bilan ularda milliy g'urur, "Milliy tiklanishdan milliy yuksalishga" deb ifodalangan milliy g'ovamizga sadoqat tuyg'ulari tarbivalanmoqda. So'zning badiiv imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanish, musiqiy ravonlik, tuyg'ular tiniqligi, samimivlik va mavinlik, ruhiviat manzaralarini lo'nda va odmi ifodalash Muhammad Yusuf she'riv uslubining yetakchi xususiyatlaridir. Shuning uchun uning iodi voshlarni vatandparvarlik, fidokorlik, milliy g'urur tarbiyasining noyob artpedagogik manbai, deyish mumkin.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Asarlar 1-jild. – Toshkent: "O'zbekiston" NMU, 2017. 503-b.

2. **Alaviya M.** O'zbek xalq marosim qo'shiqlari. – Toshkent: 1974. 134-140-b.

REZYUME

San'atning shaxs va jamiyat rivojiga ta'siri katta bo'lib, u odamzodni dunyoqarashiga, uning ichki olami, ma'naviyatini boyitishga, aql idrokining rivojiga yordam beradi. San'at bilan pedagogikani o'zida mujassam qilgan ma'naviyat ma'rifatning, tarbiyaning vositasi bo'lgan. San'at bilan pedagogikada bu borada umumiy, ijtimoiy genезisi mavjud.

ПЫЗИОМЕ

Искусство оказывает большое влияние на развитие личности и общества, помогает человеку видеть мир, обогащает его внутренний мир, духовность, развитие интеллекта. Духовность, воплощавшая искусство и педагогику, была средством просвещения и воспитания. В искусстве и педагогике есть общий, социальный генезис.

SUMMARY

Art has a great influence on the development of the individual and society, helps a person see the world, enriches his inner world, spirituality, and the development of intelligence. Spirituality, which embodied art and pedagogy, was a means of enlightenment and upbringing. There is a common, social genesis in art and pedagogy.